

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

год на базе гэтай школы дзейнічае фальклорная група "Купаліна" пад кіраўніцтвам вольнага педагога Р.С.Шылавай. Падлеткі займаюцца вывучэннем і тэатралізаванымі беларускімі традыцыямі, абрадамі і звычаямі. У сярэдняй школе № 9 стварэна летніца мікрааэра, збіраюцца і сістэматызуецца матэрыял пра ўдзяльнага Вялікага Айчынага вайны.

У рамках праграмы "Вяртанне да каранёў сваіх" знойдзена новая цікавая форма работы па прапагандзе духоўна-мараль-

чайна быў на святках, да гаспадароў завіталі госці: шчырае тупа з Мінска, ансамбль беларускай песні гарадскога Дома культуры "Заранка", фальклорныя калектывы дарослых і дзяцей выхаваных устаноў, гарадскі клуб "Ветэран". У дзень свята мікрааэра адзначылі свае дзверы для дзяцей кінатэатра "Юнацтва", дзе была наладжана дыскатэка, гарадскі Дом культуры з забаўляльнай масленічнай праграмай, а таксама ваенна-патрыятычны цэнтр "Зубр".

У рамках свята "Святло Віф-

Прыярытэты накірунак СПК — фарміраванне здаровага ладу жыцця, які рэалізуецца праз праграму "Здароўе".

ных каштоўнасцей народа — свята мікрааэра. Святкі "Калядная зорка" і "Прытанне, масленіца" (2000 г.), "Святло Віфлеме-скай зоркі" і "Шчырае Масленіца" (2001 г.), безумоўна, сталі творчай знаходкай у сістэме работы СПК. Яны ахапілі вялікую колькасць дзяцей і дарослых і па праве атрымалі шырокі грамадскі рэзонас у гарадзе. Яны натуральна спалучылі ў сабе шэраг пазнавальных, забаўляльных і спартыўных мерапрыемстваў. Дзеці і іх бацькі праз тэатралізаваныя прадстаўленні на сцэне сярэдняй школы № 9 і на імпрэзізаванай сцэне на свежым паветры знаёміліся са шматлікімі традыцыямі беларускага народа. Была разыграная такая ўнікальная форма тэатралізацыі, як батлейка. Вучні даведліся, што такое "вертэж", пазнаёміліся з абрадамі калядвання і гукання вясны. Школьнікі сталі арганізатарамі святачнага кірмашу і стварылі сапраўдную канкурэнцыю гандлёвым радам, арганізаваным гарадскім гандлем. Разнастайныя конкурсы і гульні: "Дэспі выкаваў прыпевак", "Хакейны турнір", "Міні-футбол", "Вучань года", "Ану, хлопчы", "Экспромт + талент" і інш. — забавлялі шматлікую дзяцю. Усе, хто толькі меў ахвоту, маглі сваімі рукамі вырабіць што-небудзь карыснае ў творчых майстэрнях "Тваё святае імя", "Беларускі суверен", "Я маюю цылы свет", "Калядны вяночек". Як звы-

леаскай зоркі" ў сярэдняй школе № 9 у студзені 2001 года на дзіцячай пляцоўцы быў створаны розназростава атрад "Клопат", які ішлам калектывнай творчасці арганізаваў дзяржаўную акцыю "Святонны марш-фон". Школьнікі падрыхтавалі і правялі калядныя ранішнікі ў пачатковай школе № 3, у дзіцячым садзе № 20, у сярэдняй школе № 9 для дзяцей дзіцячых садоў, сіроцінага прытулку і дзіцячага дома. Удзяльнікі атралі паказалі малым казку "Марозка", правялі парад казачных герояў, арганізавалі спартыўныя спаборніцтвы, а яшчэ кожны з малых пайшоў са свята з невялікім падарункам.

Асабліва ўвага на святах мікрааэра была ўдзялена ветэранам вайны і працы. Педагогі і атрад "Клопат" запрасілі іх на калядны "Благінны агенчык", а прадпрыемствы мікрааэра (КЗТШ, ЦЭЦ, БелНДІЖ, ваенная частка) дапамагалі матэрыяла на арганізацыю гэтых вечар. Вольны ўдзельнік, у дзень абароны Айчыны СПК іноў гасціна расчыніў свае дзверы перад заслужанымі працаўнікамі. Вечары для ветэранаў мікрааэра становяцца добрай традыцыяй у рабоце комплексу. А такія блізкае ўзаемны з пакаленнем ветэранаў, непасрэдна клопат пра іх маюць выхаванцы ў дзіцячых каштоўнасцях для падлеткаў, якія былі ініцыятарамі і інаўні з педагогамі арганізатарамі гэтых вечароў.

Новыя падыходы

Сацыяльна-педагагічны комплекс: усе радасці разам

У спартыўна-гульнявой праграме святаў, або народных гуляннях, асноўнымі завадатарамі баталій на свежым паветры сталі супрацоўнікі станцыі турызму, навушнікі фізкультуры і старшакласнікі сярэдняй школы № 9, кіраўнікі гурткоў Цэнтра дзіцячай творчасці. Кульмінацыяй Масленіцы было, безумоўна, частанне білімі, якія выпякаліся работнікамі старо-вак школ комплексу. У час усіх святаў дзеці маглі пакатацца на конях.

Гэтыя маштабныя мерапрыемствы былі б немагчымымі, каб не дапамога многіх арганізацый: выканкама, прадпрыемстваў, шэфства, вайскай часткі, ЖКГ, гарадскога Дома культуры, рэдакцыі газеты "Жодзінскія навіны", савета ветэранаў, — гэта далёка не поўны пералік зашчыленых структур гарада, якія адгукнуліся і ўнеслі свой уклад у арганізацыю святаў.

У сучасных умовах адным з важнейшых напрамкаў у рабоце СПК з'яўляецца ўзаемадзеянне з сем'ямі выхаванцаў. Комплекс мае сацыяльна-педагагічную службу, якая складаецца з чатырох сацыяльных паводзінаў, трох педагогаў-арганізатару і аднаго псіхолога. Асноўныя задачы гэтай службы — работа з дзецьмі па месцы жыхарства, прафілактыка дэвіянтных паводзінаў, павяржэнне правапарушэнняў.

Для гэтага створаны мэтавыя праграмы "Сям'я і школа", "Падлетак", "Арыенцір", а таксама сумесны план працы сацыяльных педагогаў школ і дзіцячых садоў.

Вялікая ўвага ўдзяляецца ў СПК экалагічнаму выхаванню. Гэтую справу ўзялі на сябе дзіцячы сад № 2, які працуе па аўтарскай праграме "Зярытка", і СДЮТК, якая з'яўляецца асноўным звяном экалагічнай работы ў СПК. Усе ўстановы

комплексу маюць свае праграмы экалагічнага выхавання і з'яўляюцца актыўнымі ўдзяльнікамі гарадскога агляду-конкурсу па экалагічнай рабоце. Сёння стварэна адзіная скразная праграма комплексу па даным кірунку.

Сістэма выхавання працуе па тэматычным пераходам, агульным па тэрмінах і асноўных мэтах для ўсіх устаноў комплексу. Цікава і разнастайна праводзіцца "Тыдзень падзякі", прысвечаны Дню маці, традыцыйнымі сталі святкаванні Каляду і Масленіцы; пераход "Жыццё ў дзмяну-хадзі" супадае з гарадскім двухмесячным экалагічным работам; "Салют, Перамога!" і "Гэтых дзён не змоўне слава" — пераходы, падчас якіх асабліва ўвага ўдзяляецца патрыятычнаму і грамадзянскаму выхаванню. У кожным тэматычным пераходзе ёсць свае ключавыя справы або заключныя свята, вакол якіх вядзецца падрыхтоўчая работа ўсіх структур выхаванчых устаноў.

Больш за трыццаць гурткоў і аб'яднанняў па інтарэсах налічвае сацыяльна-педагагічны комплекс.

Больш за трыццаць гурткоў і аб'яднанняў па інтарэсах налічвае сацыяльна-педагагічны комплекс.

плеск. Усе яны арганізаваны па розных напрамках: з'яўляюцца з магчымаасцямі і ўмоў гэтага ўстаноў. Найбольш цікавыя заслужылі асобнай размовы. Гэта — клуб інтэлектуальных гульняў "Санет", камунарска-атрад "Крынічка", фальклорная група "Купаліна", ляльчаныя тэатры дзіцячага сада № 20 і пачатковай школы № 3, надзяльна школа дзіцячага сада № 20, жылы куток і лясніцтва станцыі турызму, шматлікія спартыўныя секцыі і г.д.

На сённяшні дзень сацыяльна-педагагічны комплекс з'яўляецца дастаткова эфектыўнай структурай у арганізацыі выхаванчых работ з дзецьмі і падлеткамі ў асобна ўзятым мікрааэра. Таму СПК ужо праводзіць метадычныя заняткі. На базе комплексу быў праведзены шэраг гарадскіх семінараў для кіраўнікоў і адміністрацый школ і дзіцячых садоў гарада: "Роля сацыяльна-педагагічнага комплексу ў фарміраванні здаровага ладу жыцця", "Работа педпаагагічных службаў СПК па месцы жыхарства", "Работа з дзецьмі з дэвіянтнымі паводзінамі", "Праграма "Арыенцір" і г.д.

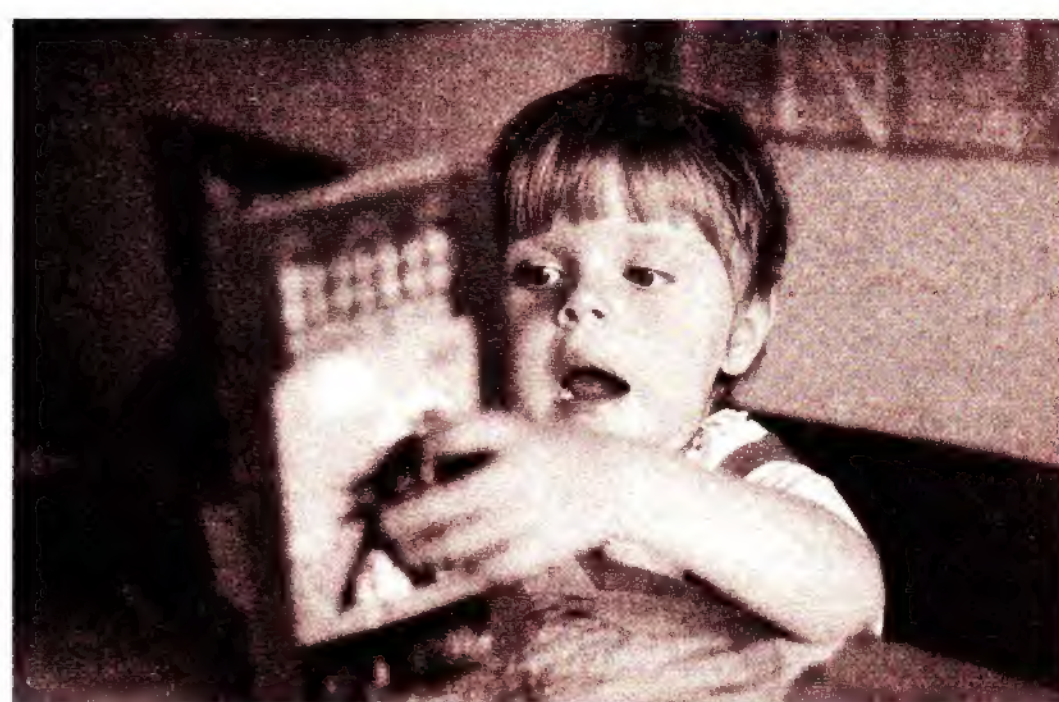
У існаванні СПК ёсць шэраг праблем, вырашэнне якіх зрабіла б работу комплексу яшчэ больш выніковай. Асноўныя з іх — гэта недахоп кадраў (патрабуюцца псіхалагі, музычныя работнікі, кіраўнікі гурткоў) і фінансавання.

Але нягледзячы на пэўныя цяжкасці ў арганізацыі дзейнасці СПК педпаагагічны калектыв

усіх устаноў сацыяльна-педагагічнага комплексу поўна творчых задум, пастаянна павышае свае прафесійныя якасці і добразычліва настроены на далейшае супрацоўніцтва ў рамках сваёй супольнай структуры.

Яніна ІЛЬЮК, дырэктар сярэдняй школы № 9; Марыя ДАЛЕЦКАЯ, намеснік дырэктара сярэдняй школы № 9 Жодзіна.

НА ЗДЫМКАХ: у час святаў дзеці могуць пакатацца на конях; народныя гуляння.

Мы таксама ўсё чытаем.

Фотаздым Святланы МАКАРАВАЙ.

У дапамогу арганізатару летняга адпачынку

Як нараджаюцца эрудыты

Апошнім часам усе большую папулярнасць набыла інтэлектуальныя гульні. Гэтаму шмат у чым садзейнічае вялікая колькасць забаўляльна-пзнавальных праграм, якія з'явіліся на тэлебачанні. Першая ластавка — знакамітая гульня "Што? Дзе? Калі?" — аб'яднала з дапамогай захапляючай ідэі мільёны людзей і наслужыла штурчком для арганізаваных клубуў і гурткоў інтэлектуальных ідэаў творчасці. Моты такіх клубуў — стварэнне умов для інтэлектуальнага развіцця, пашырэння кругагляду, павышэння агульнакультурнага ўзроўню дзяцей, развіцця ў іх эрудыцыі, логікі, фантазіі.

Ажыццяўлялі свае мэты нам дапамагае гульня. Выкарыстоўваючы гэтую забаўляльную функцыю, можна стварыць спрыяльную атмасферу для ператварэння вучэбных заняткаў у захапляючы творчы працэс пазнання новага. Такім чынам школьнікі, якія займаюцца ў клубе, праходзяць шлях ад простага захаплення гульняй да разумення неабходнасці ўсеабаковай адукацыі і самаадукацыі.

Разум, як і цела, страчвае гнуткасць і слабее, калі мы не прымушам наш мозг працаваць. Але пастаянныя школьны перагрукі, вялікая колькасць інфармацыі, якая паліцца ў традыцыйнай форме, прыводзяць да перанапружання, нуды і, што горш за ўсё, да разумовага застою. У кожным дзіцяці закладзена магчымасць стаць Арыстоцелем, Пушкіным, Эйнштэйнам, але гэта багацце, як правіла, бяздарна марнуецца. Неабходна адукацыя ў дзіцячым узросте.

У гэтым дапамагае гульня. У яе ходзе закамлексаваныя людзі "выпроставацца", пачынаюць мысліць свабодна і размаінава.

Інтэлектуальныя гульні камандных форм маюць камунікатывную функцыю. Яны дапамагаюць аб'яднаць гульцоў у калектыв, дзе перш за ўсё ізяцца ўменне стасавання, выказвання сваёй думкі дакладна і карэктна, весті дыскусію і спрэчку дабразычліва, канструктыўна, паважачы меркаванне іншага чалавека, нават калі яно вам здаецца памылковым. Гуляючы, дзеці выхоўваюць у сабе шмат карысных якасцей.

Важнейшая з іх — здольнасць да хуткага лагічнага мыслення і ўменне не губляцца ў складанай сітуацыі.

У кожнага гульца свой характар. Адзін неспрыялы, другі — узор інтэлігентнасці і разважлівасці, трэці — замкнёны ў сабе, але з развітым вобразным мысленнем. Але ў гульні кожны заслужыў сваё права на незалежнае ад уласціва сацыяльнага паходжання, і гэта забяспечвае агульны псіхалагічны камфорт.

Для таго каб стварыць такую каманду, неабходна працягла творча праца не толькі кіраўніка, але і кожнага дзіцяці павасбой.

Варта адзначыць, што асноўным метадам каманднай калектывнай творчасці з'яўляецца метад "мэзгавага штурму". Ён засноўваецца на тым, што выказаная ідэя базіруецца на другой, камбінуецца з ёй і нараджае наступную, у выніку чаго ўнікае паток ідэй. Прымяняючы гэты метад у гульні, выконваюцца наступныя правілы:

1. Асобнае крытыка і вынясенне меркаванняў — становяцца або негатыўных — не дапускаюцца. Крытыка павінна быць толькі канструктыўнай.

2. Генерыванне як мага большай колькасці ідэй. Чым больш ідэй, тым лепш.

вышніз заікаўленасці вучняў у засваенні вучэбнага матэрыялу (што таксама важна), пашырэнню абсягу ведаў за межы сярэдняй школьнага ўзроўню. Гульня можа значна ўзмацніць уключэнасць вучня ў вучэбны працэс, а таксама садзейнічаць больш паўназначнаму і, калі можна так сказаць, міхвольнаму глыбокаму ўспрыняццю, запамінанню і ўсеабаковому аналізу інфармацыі. У выніку гульнявога навування ў вучня развіваецца здольнасць пераносу новых уяўленняў і навыкаў з малодшай рэчаіснасці ў рэальную, адбываецца пашырэнне і павышэнне атрыманай інфармацыі.

Акрамя агульнавядомых гульняў існуе шэраг іншых, якія з'яўляюцца па-за ўвагай неспецыялістаў і шырока прымяняюцца ў трэнерках тых самых знаўцаў, якія ўраджаюць нас сваёй эрудыцыяй у тэлевізійных праграмах. Перш за ўсё гэта класічны "Эрудыт-лато". Гэтая гульня ўніверсальная і можа выкарыстоўвацца ў розных мэтах (ас варыянтах — гульні "Міннае поле", "Веру — не веру", "Ралі" і іншыя).

Вось як напісаў пра інтэ-

Вы яшчэ не пачалі працу з клубам інтэлектуальных гульняў? Паспявайцеся пачаць! Вы не ўяўляеце сабе, якое цікавае і напоўненае жыццё вас чакае.

забаўляльных гульняў, разлічаных на індывідуальны ўдзел. Да такіх гульняў можна аднесці "Сваю гульню", якая набыла ўсе большую папулярнасць. Гэтая гульня ў большай ступені разлічаная на эрудытаў, якія валодаюць не толькі выдатным лагічным мысленнем, але і памяццю.

Для цікавага разузму неабходна не толькі правільна адказваць на пытанні. Правільна складаць пытанні не менш важна. Вось чаму частка часу аддаецца ўменню прыгожа фармуляваць пытанне, прадумваць новую гульню. Гэты працэс больш складаны і, магчыма, не ўсім удаецца ў аднолькавай ступені. Аднак чым больш пытанняў і гульняў складаюцца самастойна, тым лягчэй зразумець логіку чужога пытання, прадвожыць цікавую думку, бо ўласная творчасць — гэта выдатная якасць, якая робіць нас наватарамі і мысліцелямі.

У нашай краіне створана Беларуска ліга інтэлектуальных каманд. Наралілася яна 14 студзеня 1995 года, свой пашпарт атрымала 6 чэрвеня 1996 года (у дзень нараджэння А.С.Пушкіна, што вельмі сімвалічна). З цягам часу яна разраслася — няма сёння такога абласнога цэнтру, куды б не ішла было звярнуцца за дапамогай і парадчай любому трэнеру-пачаткоўцу. Каманды і трэнеры, шуюмены і птытанні — усе ў лігі сваё. Свае чэмпіянаты — для юнакоў і дарослых, свае міжнародныя турніры, нават свае перадачы на беларускім тэлебачанні.

Беларуская ліга інтэлектуальных гульняў праводзіць воем рэспубліканскіх і міжнародных турніраў у сезон (практычна штомесяц), дала летнікі, змену для пачынаючых гульцоў у піянерскую летніку "Зубраня", абласныя, гарадскія і раённыя турніры. У пэўным у турнірах прымаюць удзел больш за 120 студэнцкіх каманд і больш за 300 — дзіцячых.

Формы і метады, якія выкарыстоўваюцца кіраўнікамі гурткоў інтэлектуальных гульняў, як нехта лепш адпавядаюць вырашэнню праблемы па-

Наталія ШЫШОВА, метадыст Нацыянальнага цэнтру творчасці дзяцей і моладзі.

Падрабязнасці для "НГ"

Валянцін ШУХ:

"У нас няма пераможаных. Усе ў нас — пераможцы"

Завершаны чарговыя летнія Алімпійскія гульні Беларусі для дзяцей з асабліваціна псіхфізічнага развіцця, што праходзілі на цэнтральным гарадскім стадыёне Маладзечна. Гэтае мерапрыемства было арганізавана Беларуска камітэтам "Спецыял алімпік", што займаецца фізічнай рэабілітацыяй дзяцей-інвалідаў, пры падтрымцы міністэрстваў сацыяльнай абароны, адукацыі, аховы здароўя, спорту і турызму.

Арганізатары падыходзілі да сваёй справы з усеай адказнасцю: зрабілі сапраўднае свята для сваіх падпалчых. Урачыстае адкрыццё было з феерверкам і запальваннем алімпійскага агню, што вельмі парадвала дзяцей.

Акрамя спаборніцтваў, што доўжыліся чатыры дні, была і забаўляльная праграма. У ёй бралі ўдзел маладзечанскі Цэнтр творчасці дзяцей і моладзі, гарадскі цырк, вайскай часткі. Кожны дзень праходзілі дыскатэкі з паказам мод. Для лепшую дэманстрацыю танцаў, асобных відаў практыкаванняў па гімнастыцы ўручаліся прызы. Досыць разнастайнай была і культурная праграма: дзеці наведвалі разліму Янкі Купалы — Вязьнуку, Радзівончы, пабывалі ў мінскіх тэатрах.

Яшчэ ў межах мерапрыемства дзейнічала праграма "Здароўе": былі наладжаны абланаванне вітаміннае харчаванне, баслетнае медыцынскае абследаванне. Тут працавалі афталмолагі, стоматалогі, педыятры. Жылі ўдзяльнікі Алімпійскіх гульняў на спартыўнай базе "Вілік", што ў 20 кіламетрах ад Маладзечна.

Сваёй масаваасцю спаборніцтва пераўзышлі ўсе пярэдня. Яны праходзілі па самі віды

спорту. Было разыгранна 500 камплектаў медалёў.

У руху "Спецыял алімпік" не быў пераможаных, — значаць прэзідэнт Беларускага камітэта гэтага аб'яднання Валянцін Андрэвіч Шух. — У нас усе — пераможцы. Дэвіз гульняў — "Дай мне перамагчы, але калі ў мяне не атрымаецца, дык няхай я буду муміям у гэтай спробе". Унагароджанне заўсёды пачынаецца з апошняга месца, але прадстаўлена ўсё так, нібыта яно першае. За 1, 2, 3 месцы ўручаюцца адпаведна "залаты", "срэбраны", "бронзавы" медалі, а астатнія спартсмены атрымліваюць ганаровыя керамічныя медалі "Спецыял алімпік". Таксама для ўсіх падрыхтаваны добрыя падарункі.

— У якіх відах спорту спаборнічаюць вашыя спартсмены?

— Ва ўсім, акрамя забароненых. Гэта 33 віды, якія пад сілу дзецям.

— Тады ў чым спецыфіка гульняў?

— Вядома, гэта будзе не тая, напрыклад, гімнастыка, якую дэманстравала Волга Корбут. Тут выйдзе прыгожа атрыманая дэушчынка з бантамі і ў жабо. Яна зробіць практыкаванні больш простыя — па сваіх магчымасцях. Арыентацыя ў нас

ідзе на тое, каб прыцягнуць дзяцей да працэсу развіцця, зацікавіць іх. Праз год заняткі яны выконваюць і больш складаную праграму, потым — яшчэ больш складаную і г.д. Прыемы ба-чынь, як потым гэтыя дзеці пачынаюць авалодаваць сваім целам.

— Як спартсмены трапляюць на Алімпійскія гульні?

— Спачатку праводзіцца школьныя спаборніцтвы, потым раённыя турніры, абласныя туры "Спецыял алімпік", далей — рэспубліканскія алімпіады і апошні этап — суветына Алімпійскія гульні. На іх мы адбіраем не лепшых у рэспубліцы асобных спартсменаў, а лепшы клас, гурток ці клуб. У гэтым годзе мы былі на Алесі, дзе праходзілі суветына гульні. Наша каманда атрымала больш за ўсіх медалёў.

Дарчы, суветына Алімпійскія гульні праходзіць заўсёды ў ЗША. Шэфства над імі Кенэдзі, брат былога прэзідэнта краіны. Істотны ўклад у гэтую справу ўносіць яго жонка — Арнольда Шварцнегер. Усе зоркі спорту, шоу-бізнеса алкаюць там дзіцяч-інвалідаў. Дарчы, наш Віталь Шчэрба, які шпер працуе ў ЗША, заўсёды прысутнічае на спаборніцтвах: ён павінен дапамагаць нашай арганізацыі, інакш у ЗША ён не будзе лічыцца ні трэнерам, ні спартсменам. Было б добра і нам мець такую традыцыю.

На суветынах Алімпійскіх гульняў можна бачыць і Пеле, і Марадона, і іншых зорак. Дзеці з імі фатаграфаваліся, паіскалі рукі. Гэта дазваляе хлопцам і дэушчынкам адчуваць, што ў іх

няма пераход, каб жыць паўна-вартасна. Дарчы, потым нашых дзяцей запрашаюць у госці на адпачынак за мяжу. Там яны жы-вучы ў сем'ях. Некаторыя там стварылі свае сем'і, некаторых усынавілі.

— Што новага ў дзейнасці Беларуска камітэта "Спецыял алімпік" з'явілася ў апошні час?

— Што да апошніх беларускіх Алімпійскіх гульняў, то мы ўпершыню запрасілі на іх дзяцей з вельмі цяжкімі паталогіямі. Для іх "Спецыял алімпік" Беларусі распрацаваў спецыяльную праграму кшталту амерыканскіх "Плей дэй", "Трэйнінг дэй", гульнявы і трэніровачны дзень. Шчасцем было бачыць, што дзеці, якія не маглі раней паварушыцца пальцамі, не то што галавой, паступова ўцягваліся ў праграму. А ўсё пачынаецца з першай усмешкі. У спаборніцтвах удзельнічалі дзіця, што ўжо крху адаптаваўся, рэабілітаваўся фізічна. За кожнае практыкаванне яны атрымлівалі прыз.

У гэтым годзе праграма "Спецыял алімпік" набыла статус дзяржаўнай, яна ўведзена ў вучэбныя планы. Ва ўсіх адпаведных школах цяпер павінны праходзіць свае турніры, дні здароўя. Акрамя таго, мы ўжо праводзім "Плей дэй" і "Трэйнінг дэй" для лашкоўнікаў і тых, хто прымаваны да пожна. Нема такіх дзяцей, якія не падлягалі б навучанню. Калі дзіця не можа наведваць школу, настаянік, псіхалаг, дэфектолаг павінны пры-ходзіць да яго і працаваць па індывідуальнай праграме. Тут трэба бачыць зону бліжэйшага раз-

віцця дзіцяці: што яно можа сёння і што зможа праз год-два.

— Вядома, каб ажыццяўляць такі праект, трэба немалыя грошы. Як у вас з фінансавым забеспячэннем?

— Цяжка. Непасрэдна мы не атрымліваем аніякіх датацый. Не можам нават купіць медалі. Але дапамагаюць урад, банкі, рэлігійныя арганізацыі — па-рыху, хто як можа. Вельмі хочацца, каб дзеці атрымлівалі яшчэ і падарункі.

Напрыклад, каб паехаць на суветына гульні, патрэбна было каля 2000 долараў ЗША на кожнае дзіця. Дапамагалі дзярж-структуры: урад, гарвыканкам, аблвыканкам, Міністэрства са-цыяльнай абароны, спорту і ту-рызму забяспечылі нашу збор-ную цудоўнай формай, якая за-сталася ў спартсменаў на памяць. Форма наша была лепшая за амерыканскую, канадскую і інш. Да нас нават падарвалі з запытаннем: "Вы што, сталі жыць лепш?", на што мы адка-звалі: "А мы ніколі кепска і не жлі!"

Добра, калі мы свае жыццёвыя цяжкасці пераносім з усмешкай. Але іх ад гэтага, на жаль, менш не становіцца. Патрэбны яшчэ і справы, гатоўнасць прыйсці на дапамо-гу таму, хто мае ў гэтым патро-бу. І зусім неістотна, якая фор-ма будзе гэтай дапамогай — фінансавая, арганізаваная ці ааральна-псіхалагічная, алоўнае, каб яна была свосча-вай.

Вольга ЗАЙКІНА.

На старонках Інтэрнэта

Эканамічныя адносіны ў сферы адукацыі не адпавядаюць часу

Пра гэта гаворыць міністр эканамічнага развіцця і гандлю Расіі Герман Грэф

Адрозжэ пасля атрымання рэспублікамі СССР незалежнасці ў кожнай з гэтых дзяржаў пачала фарміравацца сваё сістэма нацыянальнай адукацыі. Зразумела, што база ва ўсіх была агульнай — савецкая адукацыйная сістэма, якая, дарэчы, была далёка не апошняй у свеце.

Што робіцца сёння ў гэтай сферы ў нашай блізкай суседзі — Расійскай Федэрацыі? Пытанне дастаткова актуальнае, бо стварэнне саюзнай дзяржавы прадугледжвае і ўніфікацыю асноўных набыходаў, прынцыпаў функцыянавання адукацыйных сістэм.

Прапануем чытачам "Настаўніцкай газеты" меркаванне міністра эканамічнага развіцця і гандлю Расіі Германа Грэфа, якое ён выказаў у Інтэр'ю "Учительской газете". Улічваючы тую ролю, якую адгравае сёння гэтае ведамства і пераважна ў сферы адукацыі і рэалізацыі канцэпцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця Расійскай Федэрацыі, выказванні міністра даюць пэўнае ўяўленне пра асноўныя накірункі дзейнасці ўрада Расіі ў галіне адукацыі.

Герман Грэф гаворыць, што асноўная адметнасць асаблівасцяў краін з развітай эканомікай — такая структура валавага ўнутранага прадукту, у якой большую частку складаюць паслугі і прадукцыя высока-тэхналагічных сектараў. Інвестыцыі ў навуку і адукацыю ў гэтых краінах наліваюцца вялікімі, бо без іх не можа быць нармальнага паступальнага развіцця. Савецкая адукацыя была наўраўнаважана, але яна перастала адпавядаць запатрабаваным грамадства і рынку, сусветным стандартам. Адна з ключавых фактараў эканамічнага развіцця з'яўляецца мабільнасцю рабочай сілы. А ў Расіі гэты паказчык — крыху ніжэй. Не на ўзроўні знаходзяцца і хуткасць навучання, адпаведнасць структуры адукацыі рынкавым попыту. Сярод прычын такой сітуацыі Грэф называе падзенне прэстыжу навуковай працы, нізкі ўзровень заробатнай платы ў галіне. Але галоўнае, на яго думку, тое, што эканамічныя адносіны ў сферы адукацыі — несучасныя і неэфэктыўныя.

Герман Грэф упэўнены, што дзяржава павінна адмовіцца ад падтрымкі, рэгулявання і кантролю многіх сфер. У той жа час ён шэра перакананы, што дзяржава прысутнасць у адукацыі павінна толькі нарошчвацца. Чым большым будзе інвестыцыі ў адукацыю, тым вышэйшым стануць паказчыкі цывільізаванасці эканомікі. Сёння ў Расіі на адукацыю выдаткоўваецца 3,2% ВУП, у той час як у Кітаі — 4%, у еўрапейскіх краінах і ЗША — не меней 5,5-6%. Паралельна з павелічэннем фінансавання павінна змяняцца і яго структура.

Герман Грэф сцвярджае, што вялікія фінансавыя сродкі трацяцца на падрыхтоўку кадраў, не запатрабаваных рынкам. Напрыклад, да 70% інжынераў, якія заканчваюць ВНУ, не збіраюцца працаваць па спецыяльнасці. Каб змяніць становішча, міністр прапануе фінансаванне не самі ўстановы, што выбіраюць чыноўнікі (які правіла, пад вялікім уплывам суб'ектыўнага фактара), а тых спецыялістаў, якія выбіраюць самі аб'екты і на якія ёсць сапраўдны рынкавы попыт.

Яшчэ адзін важны этап — аб'ектывізацыя працэсу папярэдняга ў ВНУ. Герман Грэф лічыць, што па памерах сродкаў, якія знаходзяцца ў цэлым абароце, адукацыйная галіна знаходзіцца на адным з першых месцаў. Гэтыя вялікі грошы, зразумела, не ідуць на развіццё сістэмы, а трапляюць у кішні не чыстых на руку чыноўнікаў ад адукацыі. Па меркаванні міністра, неабходна пэўнае ўмяшчэнне камп'ютэрнага тэсціравання на наступных экзаменах, бо камп'ютэр неабходна для забеспячэння наступлення дзяцей на пачатку і ў бізнес-навуку, а развіццё адукацыі. Пачнецца, нарэшце, і рэальная канкурэнцыя за аб'екты і сродкі ВНУ.

Разважаючы аб праблемах сярэдняй спецыяльнай адукацыі, Герман Грэф называе асноўнай баявой кропкай самую яе структуру. Ён гаворыць, што асабліва нізкая падрыхтоўка сёння ў выпускнікоў прафесійна-тэхнічных вучылішч. Калі трэба было рыхтаваць слесаряў, сантэхнікаў, трактарыстаў шырокага профілю і падзіцеляў 3 класа, ПТВ з гэтым спраўляўся. Але сёння запатрабаванні да кваліфікаванай рабочай сілы пачынаюць пераважваць — неабходным з'яўляецца веданне тэхнічных навук, свабоднае валоданне камп'ютэрам. Грэф лічыць, што паступова ПТВ і тэхнікумы будуць збліжацца і злівацца. Фінансаванне гэтых навуковых устаноў павінна ажыццяўляцца на рэгіянальным узроўні, таму што яны рыхтуюць кадры менавіта для рэгіянальных рынкаў працы.

Неабходна, на думку Германа Грэфа, з'яўляцца і рэфармаванне сельскай школы, якая ў цяперашні час з'яўляецца абсалютна неканкурэнтаздольнай, хоць у разліку на 1 чалавека затраты на падрыхтоўку якасцю вучня нават вышэйшыя, чым у гарадскога вяснікі. Павінна змяніцца і роля настаўніка сельскай школы. Сёння часта бывае так, што адна настаўніца вядзе ўрок і ў 5, і ў 6, і ў 7 класах. Яна, па сутнасці, толькі ўзнаўляе веды, атрыманыя ў педінстытуце 25-30 гадоў таму. У якавасць настаўніка, які правіла, адсутнічае магчымасць вывучаць педагогічную перыядыку, знаёміцца з навінкамі спецыяльнай літаратуры. Яны не могуць не тое што ўдзельнічаць у семінарах і канферэнцыях па абмене перадавымі вопытамі, а нават і павялічыць кваліфікацыю на адпаведных курсах. Да гэтага трэба дадаць зношаную, маральна і фізічна састарэлую матэрыяльна-тэхнічную базу большасці сельскіх школ. Зразумела, што ў такіх умовах нават самыя таленавітыя і добрасумленныя настаўнікі не здольны даш сваім вучням тых ведаў, якія атрымліваюць хлопчыкі і дзяўчынкі з гарадскіх школ.

Выйсце міністр бачыць у рэструктурызацыі, узбуйненні сельскіх школ. Вызваленныя сродкі будуць накіраваны на аснашчэнне школ камп'ютэрнай тэхнікай, сучаснымі нагляднымі дапаможнікамі, павышэнне заробку настаўнікаў.

Напрыканцы размовы Герман Грэф падкрэсліў, што асабліва важнымі ў рэформе адукацыі ў Расіі павінны быць комплексныя, праведзеныя кожнага кроку. Спачатку неадпаведнасці. Рэформу павінны зразумець і падтрымаць прадстаўнікі навуковага корпуса, грамадскасць у цэлым. Толькі тады яна будзе эфектыўнай і дасць свой плён.

Падрыхтаваў
Уладзімір МАТУСЕВІЧ

"Свет без межаў" аб'яднаў юных мастакоў

У межах міжнароднага культурнага праекта "Свет без межаў" Беларускі Дом дружбы і культурных сувязей з замежнымі краінамі арганізаваў сустрэчу юных мастакоў бабруйскай узорной студыі вывучэння мастацтва "Радуга" са сваімі даўнімі сябрамі — юнымі мастакамі з расійскага горада Корсун Ульянаўскай вобласці.

На сустрэчу з дзецьмі ў Беларусі таварыства дружбы і культурных сувязей з замежнымі краінамі завіталі дачка нашага вядомага пісьменніка Алеся Адамовіча — Наталія, народны мастак Георгій Палаўскі (ураджэнец Бабруйска), старшыня Беларускага фонду міру Марат Ягораў.

Усе з задавальненнем атрымалі выставу юных беларускіх і расійскіх мастакоў, узяўшы ўдзел у міжнароднага праекта "Свет без межаў". Напрыканцы імпрэзы адбыўся невялікі канцэрт, у якім прынялі ўдзел не толькі дзеці, але і дарослыя.

Любоў БІДЗЮК.

Больш за месяц народны майстар, кіраўнік крычаўскай дзіцячай студыі "Свістулькі" Вячаслаў Якавенка быў у Галандыі. Ён выступаў у розных гарадах. Майстар вазіў туды крычаўскую гліну і інструмент, ляпіў і вучыў галандскіх дзяцей рабіць свістулькі. НА ЗДЫМКУ: урокі дзеці дае Вячаслаў Якавенка ў г.Равенштайне.

Фота Валерыя БЫСАВА, БЕЛТА.

Урад Расіі вызначыў правілы аказання платных адукацыйных паслуг

Днямі кіраўнік урада Расійскай Федэрацыі Міхаіл Касьянаў падпісаў пастанову "Аб зацвярджэнні правілаў аказання платных паслуг у сферы дашкольнай і агульнай адукацыі". Пра гэта паведаміла агенцтва Інтэрфакс са спасылкай на дэпартамент урадавай інфармацыі.

Правілы распаўсюджваюцца як на федэральныя і муніцыпальныя дзяржаўныя адукацыйныя ўстановы, якія аказваюць дадатковыя платныя паслугі, так і на недзяржаўныя, а таксама на грамадзян, якія практыкуюць навучанне індывідуальна. Пералік платных адукацыйных паслуг павінен цярпець утрымлівання ў статутах арганізацый.

Сярод паслуг, за якія ўстановы і грамадзяне могуць патрабаваць плату, навучанне па дадатковых адукацыйных праграмах, выкладанне спецыяльных курсаў і шырокай дысцыплін, рэпетиторства, заняткі па паглыбленым вывучэнні прадметаў.

Разам з тым, пастановай азначана кола паслуг, якія не могуць быць аднесены да катэгорыі платных. Напрыклад, дзяржаўныя і муніцыпальныя адукацыйныя ўстановы не могуць аказваць платныя паслугі ў рамках асноўнай адукацыйнай дзейнасці, фінансаванай за кошт бюджэтных сродкаў.

У пастанове расійскага ўрада падкрэслівана, што адмова спажываць ад прапановы платных паслуг не можа быць падставой для змянення аб'ёму прадастаўляемай бясплатна асноўнай адукацыі.

ФРГ клопоціцца пра імідж сваіх ВНУ

Урад ФРГ мае намер выдзеліць 20 мільянаў марак на папулярнае нямецкай адукацыі за мяжой. Згодна з папярэднім планам, выкладчыкі тэхнічнай ВНУ Ахена будуць навукаў інжынераў у Тайландзе, а Мюнхенскі тэхнічны ўніверсітэт збіраецца адкрыць уласны адукацыйны цэнтр у Сінгапуры. Акрамя таго, універсітэт Цюбінгена будзе займацца арганізацыяй летніх курсаў па нямецкім праву на Украіне.

Па словах міністра адукацыі ФРГ Эдмунда Бульмана, мэтай дзяржаўнай праграмы — узначыць прэстыж нямецкіх ВНУ. Яна не выключае, што гэта дапаможа таксама знайсці замежных спонсараў і студэнтаў, якія здолелі б самі аплачваць уласную адукацыю. Э.Бульман выказаў спадзяванне, што ў бліжэйшы час нямецкія ВНУ будуць паспяхова канкураваць з амерыканскімі, брытанскімі і галандскімі ўніверсітэтамі і каледжаў.

ФІФА ўхваліла ўкраінскую ідэю футбольнага ўрока ў агульнаадукацыйных школах

Прэзідэнт ФІФА Зэп Блатэр запрасіў прэзідэнта Федэрацыі футбола Украіны Рыгора Суркіса выступіць на кангрэсе гэтай міжнароднай арганізацыі ў Аргенціне і знаёміць яго дэлегатаў з праектам укаранення ўрокаў футбола ва ўкраінскія агульнаадукацыйныя школы. Пасля заканчэння кангрэсу Рыгор Міхайлавіч Суркіс падзяліўся сваімі меркаваннямі з прадстаўнікамі ўкраінскіх СМІ:

—Мой даклад прыцягнуў увагу 750 дэлегатаў і вялікую колькасць журналістаў. Цікава, да яго была яшчэ і тэма, што праграму маркуе рэалізаваць у рамках краіны з 50-мільённым насельніцтвам. Усёго ён будзе ахоплена 22 тысячы школ, дзе вучацца 6 мільянаў дзяцей. Зараз у 4 рэгіянальных цэнтрах (Кіев, Львоў, Харкаў, Дніпропетраўск) праводзіцца перападрыхтоўка больш як 30 тысяч настаўнікаў фізкультуры. З укараненнем праграмы на Украіне аформіцца належащая структура ўсёй футбольнай гаспадаркі: ўрокі футбола ў школах, спаборніцтвы "Скураны мяч", дзіцяча-юнацкая ліга, прафесійны футбол. Спадзяюся, што праз год мы долеем палізілі першым вопытам работы.

Зараз Федэрацыя футбола Украіны самастойна фінансуе праект футбольных заняткаў у школах. Сродкі выдаткоўваюцца на перападрыхтоўку настаўнікаў, выданне метадычнай літаратуры, выпуск падрыхтоўчых прадукцый. Паверце, гэтыя вялікі грошы, але мы свядома ідзем на такія выдаткі. Спадзяюся, што наша ідэя будзе прынятай і для школьнікаў, так і для іх бацькоў, і, зразумела, педагогаў. Шэраў упэўнены, што патрымае нас і дзяржава, бо справа гэтая ў інтарэсах усяй Украіны. Палач расы і пераважна над праектам бюджэту 2002 года я буду імкнуцца выдзеліць фінансаванне дзіцяча-юнацкага футбола асобным радком.

Абмяркоўваецца праект змяненняў рускага правапісу

Расійская навуковая грамадскасць, вучоныя-філолагі зараз прыступілі да абмеркавання праекта змяненняў арфаграфіі і пунктуацыі рускай мовы. З мэтай папярэдняга ўдзельнічаў абмеркавання матэрыялы былі выкладзены на сайце "Русскі язык" (www.ruskiyazik.ru) у сетцы Інтэрнет. На сайце змешчаны поўны "Свод правіл рускаго правописания" 1956 года, а таксама праект змяненняў, падрыхтаваны Інстытутам рускай мовы імя Вільяма РАН і вынесены на абмеркаванне Арфаграфічнай камісіяй пры РАН.

У праекце — 23 пункты, якія закранаюць, як падкрэсліваюць распрацоўшчыкі, не асноўныя прынцыпы рускай мовы, а толькі асобныя выпадкі правапісу.

У цэлым змяненні прадугледжваюць большую ўніфікацыю, адналічэнне правапісу; паводле іх ліквідуецца шэраг выключэнняў, значную ролю набывае фанетычны прынцып правапісу.

Так, напрыклад, прапануецца пісаць паслядоўна без літары й агульныя назвы з кампанентам -ер (конвейер, фермер, плер), словы брошура і парашут, дзе ш заўсёды вымаўляецца шэра, прапануецца пісаць праз у замест ю. Распрацоўшчыкі прапануюць ліквідаваць усім вядомым выключэнне і пісаць слова ветренний з дзюном і (замест адной), у месным склоне назойніку на й (ня) пісаць канчаток -е замест -и (о Вие, Пие, Лие, Ие).

Спрашчаецца і правіла напісання -ин і -и у прыслоўях і прыметніках. Калі яны ўтвораны ад дзеясловаў заканчэння трывання — прапануецца пісаць -ин, незаканчанага -и (незалежна ад кантэксту).

Прапануецца пісаць разам утворэнні з прыстаўкай -экс (эксминистр, экссоветский, экстерриториальный), назвы адзінак вымярэння (коякометро, самолетоулет), палітычных партый і накірункаў, іх прыкільнікаў (нахароснидизм, коммунистотриот), новыя складаныя словы (медиахолдинг, минитрактор, ретромузыка). Таксама разам прапануецца пісаць усе складаныя назвы, першая частка якіх супадае з формай зааглага ладу дзеяслова (перекатиполе, гуляйгород, неразлевола).

Уводзіцца і новае правіла напісання складаных прыметнікаў. Калі раней праз дэфіс пісаліся словы з раўнапраўнымі адносінамі дзвюх частак, а разам — з падпарадкаванымі, то цяпер прапануецца ўвесці ў якасці крытэрыя наўмыванне ў першую частку суфікса. Тым прыметнікі, што маюць суфікс у першай частцы, пішуцца праз дэфіс (южноамериканский, горноалтайский), а разам — тым, дзе ён адсутнічае (асбестоцементный, воловоушный).

Распрацоўшчыкі праекта прапануюць пашырыць сферу ўжытку раздзяляльнага шэрага знака перад літарамі е, ё, ю. Яны прапануюць пісаць ё ва ўсіх складаных словах без злучальных галосных (артыярмарка, гипертаро), а таксама ў складанаскарачонах словах (военноярост, госязык, Миньност).

У праекце ўлічаны тым змены, што адбыліся ў апошнія гады ў светапоглядзе большай часткі грамадства. Так, прапануецца ўключыць асобны раздзел "Названия, связанные с религией". У яго аснове — практыка напісання з вялікай літары слоў, якія абазначаюць рэлігійныя паняцці (такая практыка, дарэчы, існавала ў дзяржаўным часі і ў асноўным адоўжана ў сучасным друку). Так, з вялікай літары, напрыклад, пішуцца словы Господь, Богородица, Пасха, Рождество Христово.

У рускай мове (таксама, як і ў беларускай) існуюць розныя падыходы да напісання назваў дзяржаўных і грамадскіх устаноў, палітычных партый і аб'яднанняў, родаў войск і г. д. Распрацоўшчыкі праекта лічыць, што неабходна пісаць з вялікай літары толькі першае слова — Государственная дума, Военно-морской флот, Союз театральных деятелей. З малой літары прапануецца пісаць назвы любых службовых пасадаў. Выкарыстанне вялікай літары дазваляецца ў назвах вышэйшых дзяржаўных пасадаў і тытулаў толькі ў афіцыйных дакументах.

Азначаны ў праекце парадак і тэрміны ўкаранення новых правілаў. Пры гэтым распрацоўшчыкі зыходзілі з таго, што для асваення новых змен у правапісе патрабуецца час, бо носьбіт мовы павінен да іх адаптавацца. Арфаграфічная камісія пасля зацвярджэння змяненняў прапануе ўвесці сваёсвабодны пераходны перыяд (3 гады), на працягу якога будзе дзейнічаць "мараторый" на прымяненне павышаных старых, не адпавядаючых новым правілам, напісанняў. Такія памылкі не павінны ўлічвацца пры афіцыйнай ацэнцы пісьменнасці чалавека — напрыклад, пры выпускных экзаменах у школе ці ўступных у ВНУ. Такі падыход, лічыць распрацоўшчыкі праекта, будзе самым рацыянальным і дазволіць пазбегнуць непажаданага цяжкасцей пры ўвядзенні змен у рускі правапіс.

Хто вучыцца ў Новай Зеландыі

Мала хто ведае, што апошнім часам маладыя людзі з розных краін свету імкнуцца атрымаць вышэйшую адукацыю не толькі ў Вялікабрытаніі ці ЗША, але і ў Новай Зеландыі, навукавыя ўстановы якой карыстаюцца ўсё большай папулярнасцю сярод студэнтаў.

Сярэдняя працягласць навучання ў Новай Зеландыі ў гэтым годзе складае 25,5 тыдняў (у мінулым — 21,8 тыдня).

Згодна з данымі апошніх апытанняў, сярэдні ўзрост студэнтаў-замежнікаў складае 24,7 года. Большасць (71%) студэнтаў прыбылі з азіяцкага рэгіёна (30% — японцы, 25% — карэйцы, 16% — кітайцы). Ёсць таксама бразільцы — 8%, чэхі і славакі — 7%. Студэнты краін Заходняй Еўропы складаюць 6% ад агульнай колькасці тых, хто прыехаў на вучобу ў Новую Зеландыю з іншых краін.

Для 27% апытаных адукацыя спатрэбілася для далейшай працы, 21% студэнтаў думае працягнуць вучобу ў Новай Зеландыі, яшчэ 10% — у сваёй краіне. 26% апытаных казалі, што адукацыю атрымліваюць проста дзеля задавальнення.

Заняткі праводзяцца па групам. У адной групе, як правіла, 6-9 чалавек. 67% студэнтаў працяваюць у сем'ях.

90% усіх апытаных маглі б рэкамендаваць навучанне ў Новай Зеландыі сваім сябрам і знаёмым. Адназначна на пытанне, хто больш за ўсё цікавіць і прываблівае іх у гэтай краіне, замежныя студэнты на першыя месца паставілі людзей, пасля — мову, прыроду, культуру, спорт, кухню, пакупкі і начное жыццё.

Падрыхтаваў
Уладзімір МАТУСЕВІЧ

Інструктыўна-метадычнае пісьмо Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь на 2001-2002 навучальны год

Аб вывучэнні беларускай мовы і літаратуры

На вывучэнне беларускай мовы і літаратуры ў 2001/2002 навучальным годзе прапануецца наступная колькасць гадзін:

Навукальныя прадметы	4 кл. 12-гадовай школы	Колькасць гадзін у тыдзень па класах							
		5	6	7	8	9	10	11	
		11-гадовая школа							
Беларуская мова (школы з беларускай мовай навучання)	4	5/4	5/4	3	2	2	1	1	
Беларуская мова (школы з рускай мовай навучання)	3	3	3	3	2	2	1	1	
Беларуская літаратура (школы з беларускай мовай навучання)	2	2	2	2/3	3/2	3/2	3	3	
Беларуская літаратура (школы з рускай мовай навучання)	2/1	1/2	2	1/2	2	2	3	3	

Навучанне беларускай мовы будзе ажыццяўляцца ў адпаведнасці з наступнымі праграмамі: 5-9 класы беларускамоўных школ - па праграмах для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы з беларускай мовай навучання 2000 года выдання; у 5-9 класах рускамоўных школ - па праграмах для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы з рускай мовай навучання 2000 года выдання.

У 10-11 класах абодвух тыпаў школ таксама выкарыстоўваюцца праграмы 2000 года выдання. У профільных класах і класах з паглыбленым вывучэннем беларускай мовы навучанне мове ажыццяўляецца па адпаведным праграмах, змешчаных у зборніках праграм. Пасколікі ў зборніку надрукаваны праграмы для класаў з гуманітарным профілем пры выкладанні ў 10 класах з іншымі профілямі настаўнік мае права ўзяць названую праграму за аснову, пераарэагаваную ў адпаведнасці з вучэбным планам колькасць гадзін на вывучэнне павасонных тэм праграмы.

Пры навучанні беларускай мовы неабходна карыстацца такімі падручнікамі. Школа з беларускай мовай навучання:

5 клас - Красней В.П. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1995, 1997 гг.

6 клас - Красней В.П. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1998, 2001 гг.

7 клас - Валочка Г.М. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1998, 2001 гг.

8 клас - Антанюк Л.А. і інш. Беларуская мова. Бярвіта, НМЦ, 1997, 1999 гг.

9 клас - Прошчанка В.У. Беларуская мова. Народная асвета, 1996, 1999 гг.

10 клас - Круталевіч М.М. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1999 г.

11 клас - Круталевіч М.М. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 2000 г.

Школа з рускай мовай навучання:

5 клас - Несцяровіч В.І. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1998, 1999 гг.

6 клас - Малажай Г.М. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1998, 2001 гг.

7 клас - Малажай Г.М. і інш. Беларуская мова. НМЦэнтр, 1997, 1999, 2001 гг.

8 клас - Тамашэвіч Т.І. Беларуская мова. НМЦэнтр, 1999, 2001 гг.

9 клас - Гардзель Н.М. і інш. Беларуская мова. НМЦэнтр, 2000 г.

10 - 11 класы - Несцяровіч В.І. і інш. Беларуская мова. Народная асвета, 1999 г.

Навучанне беларускай літаратуры будзе вестца ў адпаведнасці з адной з дзюх праграм па беларускай літаратуры: праграме Нацыянальнага інстытута адукацыі або праграме Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Права выбару адной з праграм належыць настаўніку беларускай мовы і літаратуры. Рэальныя аддзелы адукацыі павінны быць прыняты меры па ажыццяўленні гэтага права. У адной школе, у адной паралелі класаў могуць выкарыстоўвацца розныя праграмы. Адна непажаданае з'яўляецца пераход з адной праграмы навучання на другую (асабліва ў старшых класах).

У праграму па беларускай літаратуры для аб'ектаў уключаны найперш твора, якія вучаюцца ў старшых класах па аб'ектыву праграмаў. Разам з тым гэтая праграма захоўвае вар'яцтвынасць, г.зн. аб'ектывна мае права раскрываць пытанні па тым матэрыяле, які ён вучаў у школе.

Падручнікі і навукавыя дапаможнікі заказваюцца школай адпаведна колькасці вучняў, якія вучаюцца па той ці іншай праграме. Пры навучанні ў школе падручнікаў і навукавых дапаможнікаў да другой праграмы (па якой школа не працуе) іх можна скарыстаць для дадатковага чытання вучняў.

У праграмах па беларускай літаратуры, як і ў праграмах па беларускай мове, дасяда прыкладнае размеркаванне вучэбнага матэрыялу. Настаўнік мае права ўносіць у яго карэктывы.

Для навучання беларускай літаратуры на павышаным ці паглыбленым узроўні (профільныя класы і класы з паглыбленым вывучэннем беларускай літаратуры) выкарыстоўваюцца праграмы 2000 года выдання (змешчаны ў

20 ліпеня ў Віцебску адбылося ўрачыстае адкрыццё Х Міжнароднага фестывалю мастацтваў «Славянскі базар у Віцебску».
На здымку: удзельнікі Міжнароднага фестывалю дзіцячай творчасці — студыя эстрадных песняў «Форум» Віцебскага гарадскога цэнтру культуры; салісты ўзорнага ансамбля класічнага танца «Піруэт» Аляксандра Абраменка і Алена Сяргеева — удзельніцы фестывалю.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА.

Імя Вітала Канстанцінавіча Радыёнава ў музычных колах рэспублікі ведаюць усе. Ведала яго і я, але асабіста пазнаёміцца некалькі гадоў. І вось аднойчы дзверы майго рабочага кабінета адчыніліся, і на парозе з'явіўся сам мастацтва.

Наша першая размова доўжылася некалькі хвілін, але пакінула моцнае ўражанне. Прызнаюся шчыра, што гэтае ўражанне з працягам знаёмства не згасе, а, наадварот, узмацняецца. Часам здзіўляюся, як шчодро адарыла прырода гэтага чалавека.

Вітала Радыёнава без перабольшання можна назваць асветнікам. Гэта чалавек, які ўсё сваё жыццё аддае творчасці і падтрымцы маладых талентаў.

Радыёнаў — аўтар трох опер, дзесяткаў твораў камернай музыкі. Але ў рэспубліцы ён вядомы перш за ўсё як выдацтва педагог. Больш за чвэрць стагоддзя ён выкладае сацыяльнае музыку ў Гродзенскім і Літвінскім музычных вучылішчах, у дзіцячых музычных школах Гродзеншчыны — Ваўкавыскай, Літвінскай, Індурскай, Луцкай, Верхняй-Каўскай і іншых. Ён проста апантаны ідэяй асветы ўсіх апарных дзяцей і падлеткаў з асноўнай кампазіцыяй, далучыў іх да музычнай творчасці.

Немала не адзначыць тут адну важную асаблівасць. Методыка выкладання В.К.Радыёнава ў поўным сэнсе слова — наватарская. У яго няма сумных, занудных лекцый. Навучэнцы атам кампазіцыі — толькі добраахвотныя, таму выкладаў людзей у класе няма. Ідзе вольная, цікавая гутарка старога чалавека з маладымі, настаўніка з выхаванцамі. Вучні прыносяць свае работы — раманы, п'есы, фантазіі, санеты — на суд добраахвотнага і разам з тым вельмі патрабавальнага педагога. Вітала Канстанцінавіча аналізавалі створаныя, дае парадзі і рэкамендацыі так далікатна, што навушніц не адчувае ніякай крыўды, нават калі яго музычны твор будзе значна зменшаны. Наадварот, з кожным урокам ён, малады, пачынаючы кампазітар, адчувае, што здольны сачыняць лепш.

Цікава было пагутарыць з В.К.Радыёнавым пра яго творчую працу.

Вітала Канстанцінавіч, раскажыце, калі ласка, пра тых вайшчых выхаванцаў, якія абралі шлях прафесійнага кампазітара.

— Такіх няма. І я імі асабліва ганаруся. Вось, напрыклад, Андрэй Бантарэнка. Ён стварыў оперу «Князь Наваградскі», за якую быў уладасны Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь. У пачатку 90-х гадоў ён заснаваў Гродзенскую гарадскую капэлу, а першым лідэрам працуе ў галіне духоўнай музыкі.

Бліскава склаўся лёс Яўгена Папалаўскага. Гэта адзін з арганізатараў і першых дырэктараў Беларускай капэлы, якая займаецца адраджэннем нацыянальнай музычнай спадчыны. Ён буйны музыкант і архівіст. Так, яму пашчасціла адшукаць у бібліятэцы Лондана, Кракава, Познані, Вільнюса і Санкт-Пецярбурга нотныя зборнікі і рукапісы забытых беларускіх кампазітараў XVIII-XIX стагоддзяў, вярнуць народу цікавыя, незапрацаваныя дагэтуль творы. Я.Папалаўскі — лаўрат Міжнароднага конкурсу кампазітараў у Празе, удзельнік сусветна вядомага фестывалю сучаснай музыкі «Варшаўская музычная восень».

Яшчэ адзін мой навушніц — Валерый Жывальскі, лаўрат II Усебеларускага конкурсу артыстаў эстрады, лаўрат Беларускай акадэміі музыкі. Яго спраўдліва лічыць галоўнае беларускае гітарнае школы, а творы яго для гітары вызначаюцца тонкім мастацкім узровень і ўзнёскасцю.

У Гродне жывуць і працуюць гітарысты-кампазітары Уладзімір Захарав і Дзмітрый Асімоўчэ — абодва лаўраты міжнароднага конкурсу і абодва актыўна сачыняюць музыку. Нотныя зборнікі

іх твораў выданыя ў Італіі і Польшчы.

Радуе мяне і лідэрака Вераніка Швец. Незвычайна адораная, сціплая і працадольная жанчына пачала складаць музыку ў трынаццаць гадоў. На сёння ў яе творчым багажы шмат твораў для фартэпіяна. Вось толькі некаторыя з іх: два альбомы для юнацтва, сюіты «Знакі запыска», «Малітва», фартэпіянальныя цыклы, прысвечаныя А.С.Пушкіну і А.Міхавічу, п'есы санат для фартэпіяна, канцэрт для фартэпіяна і сімфанічнага аркестра.

Нарэшце, не магу не ўспомніць Дзінара Мадзітаву, з якой мы пачалі займацца кампазіцыяй, калі ёй было сем гадоў. Цяпер Дзінары — 16, яна — лаўрат многіх міжнародных конкурсаў маладых кампазітараў, стварыла дзве оперы і тры балеты, дзесяткі (калі не сотні), твораў для фартэпіяна, скрыпкі, віяланчэлі, інструментальнага ансамбля, шмат песняў на вершы беларускіх і рускіх паэтаў. Іншаму і сталому кампазітару не напісаць столькі цудоўных твораў за ўсё жыццё.

— Вы з'яўляецеся старэйшай Асацыяцыяй кампазітараў Гродзеншчыны. Раскажыце пра кола сваіх абавязкаў.

— Асацыяцыя ўзнікла памай ініцыятыўе ў 1994 годзе і дзейнічае пры абласным метадычным цэнтры народнай творчасці. У яе складзе — калія сямідзесяці аўтараў, кожнаму з якіх трэба аказаць неабходную дапамогу і падтрымку. Арганізоўваюць аўтарскія канцэрты, прадстаўляюць творы на радыё і тэлебачанні, а цяпер яшчэ і вядуць канцэрты ў камернай зале Гродзенскай абласнай філармоніі. Даводзіцца аказваць садамынічанне ў выданні нотных зборнікаў нашых кампазітараў, выпуску аўдыякасетаў. Да кожнага трэба знайсці індывідуальны падыход, перад кожным адкрыць творчыя далагаты.

Вельмі рад, што прымаў п'юны намагаюцца для прапаганды творчасці тых, хто працуе ў пачатковым жанры, у прыватнасці Алены Яцымінай, Вячаслава Пыпеца, Аляксандра Чолчына, Аляксандра Маркелова, Марка Копя. Аказваю дапамогу і тым, хто піша камерную і харавую музыку. Гэта Вераніка Швец, Станіслаў Гулецік, Сяргей Бугася, Канстанцін Яскоў.

— Вы німаеце зрабілі для арганізацыі конкурсу і фестывалю. Як арганізавалі гэтую сферу свайго дзейнасці?

— Так, сапраўды, я стаў ля вытокаў першага конкурсу юных кампазітараў Гродзенскай абласці ў 1979 годзе, Міжнароднага конкурсу маладых кампазітараў «Надзея», прысвечанага М.Багдановічу (Гродна, 1992 г.), раённага конкурсу юных выканаўцаў імя Канстанціна Горскага ў Літвін (1996 год), конкурсу самадзейных кампазітараў Гродзеншчыны (Гродна, 1999 г.). Гэта былі не аднаразовыя мерапрыемствы. Напрыклад, конкурс «Надзея» адбыўся ўжо пяць разоў. На ім збіралася кампазітарская моладзь з Беларусі, Украіны, Расіі. У рамках яго была прадстаўлена амаль уся палітра музычнага мастацтва

НА ЗДЫМКУ: В.К.Радыёнаў.

Медыцынскі аспект

«Спружына» нашых паводзін

Ці залежаць паводзіны чалавека ад гармонаў? Ці можна запозрыць гэтыя рэчы ў тым, што менавіта яны баяюць «вінаватыя» ў нашай мітусня, узлававанні, гарачлівасці ці ў абывацкай, нудна-жывасці, затарможанасці? Што пра ўсё гэта гавораць вучоныя?

Усе, напэўна, ведаюць, што складаецца эндарынная сістэма з некалькіх невялікіх органаў — залоз унутранай сакцыі, — размешчаных у розных частках цела. Гэтыя залозы выдзяляюць у кроў гарманы (у перакладзе «узбуджальнікі»), якія разам з кроўю трапляюць ва ўсе органы, клеткі, злучаюцца з асаблівымі рэчывамі (рэцэптарамі) на клетачных абалонках і, перадаючы пэўныя сігналы, выходзяць з гэтай сувязі, распаўсюджаюцца.

Такім чынам, ці ўплываюць гарманы на псіхіку, на эмоцыі, на канчатковы вынік — на паводзіны? Скажам адразу, гэтыя галіны навуцы ў наш час даследавана да глыбіні. Аднак і тое, што ўжо вядома, можна лічыць вельмі важным для навукі і практычнай барадбы за здароўе і паўнаважнасць жыцця чалавека.

Асабліва вядомаму з'яўляецца ўплыў гармонаў на рэпрадуктыўную сістэму, звязаную з узнікненнем патомства. Што, дарэчы, знаходзіцца ўжо шырокае і хрысціянскае прымяненне і не выклікае спрэчак наогул рэгуляцыі гармонаў паводзін жывёл і чалавека.

«Агрэсіўны» — у літаральным сэнсе азначае «захопіўшы». У жывёл агрэсіўнасць праяўляецца ў сутыкненніх з тэрыторыяй, за якую, за самак. Вывучаюць яе ў лабараторыях двума спосабамі:

або назіраюць за самавольнай агрэсіяй (у мышэй, напрыклад, яна часта паўляецца, калі іх палюць доўгімі і паўзліва падаюць у клетку з іншымі мышамі), або яе выклікаюць наўмысна. Пару паўзліва ўмяшчаюць у невялікую клетку, праз якую ідуць разныя прупраўляючыя электрычны ток. Жывёлы ў адказ на такое ўздзеянне прымаюць характэрную баявую позу і ўступаюць у бойку адна з адной. Заўважаю, што агрэсія звязана з павышэннем адрэніну: ён значна лжыч выклікае ў самакоў, чым у самак.

Характэрна, што агрэсіўнасць зніжае або значна падаўляе пасля кастрацыі, калі спыняецца выпрацоўка мужчынскага палавога гармону. Цікавы эксперымент быў праведзены на кастрацыраваных галубах. У розныя часткі гіпаталамуса — той часткі мозгу, якая кантралюе эндарынную сістэму, — пшуканымі змяшчалі драбніцы крыштальнага мужчынскага палавога гармону. Што ж высветлілася? Што праз пэўны час мазгавыя структуры страчвалі адрэнін і пачалі гэтага гармону. А калі так, то сама сабой напрацоўваецца практычная выснова: у жыцці неабходны паспелы прыток мужчынскага палавога гармону, інакш нервовая сістэма не можа, як звычайна, рэагаваць на шэраг з'яў.

Але не трэба думаць, што ўплываюць на паводзіны адны толькі палавыя гарманы. У апошнія гады назіраюцца ўсе большыя звесткі пра тое, што сістэма «гіпофіз» — кара наднырнічкі — таксама важная «спружына» паводзін, якая, у прыватнасці, адгравяе істотную ролю ў рэакцыях на розныя ўздзеянні. Вось узнікае, напрыклад, якое-небудзь псіхічнае перажыванне або чалавек адчувае раптоўны боль, страх, ён пачуў моцны шум. Як адказаць на ўсё гэта арганізм? Гіпофіз адразу ж пасылае ў кроў

свой гармон з даволі складанай назвай — адрэнінарыкатропін. Ён рэзка павялічвае выпрацоўку карой наднырнічкі іншых гармонаў. Пад уплывам апошніх многія сістэмы арганізма, у прыватнасці сэрца-сасудзістая, адпаведным чынам прыстаўваюць сваю дзейнасць да новай сітуацыі.

Вядома, што ў любой сітуацыі арганізм зацікаўлены ў атрыманні неабходнай колькасці гармонаў кары наднырнічкі. Ці ёсць якая-небудзь сродак, які дапаможа падтрымліваць іх нармальную выпрацоўку?

Так, ёсць. Да іх адносяцца, напрыклад, эмацыянальныя стымулы. Яны важны і для карыснага напружвання ў блізкае добрае слова, сэрцазна спачуванне, увага, клопат блізкіх, сяброў, членаў сям'і. Цяпер мы разумеем, які інтэгральны ўнутраны механізм, які дапамагае нам перанесці змучэнні, страту, трывогу, страх і ўтрымлівае нас у гэтых крытычных сітуацыях ад непажаданых крайнасцей.

Як вядома, людзі рэагуюць не толькі на рэальную небяспеку, але і на яе прыкметы, сімвалы: трэба быць гатовым сустрэць новую сітуацыю. Для гэтага ў арга-

нізме мабілізуюцца ўсе ахоўныя рэакцыі — ад фізічных да псіхічных. Важна зразумець, з чаго ж складаецца ўсё гэтае гатунацтва да небяспекі, які будуюцца абарончыя «валы». Гэтыя даследчыкі спецыяльна праводзяць адпаведныя эксперыменты. Сутнасць іх у тым, каб штучна справакаваць пэўную сітуацыю і паглядзець: як пры гэтым змяняцца выдзяленне тых або іншых гармонаў, напрыклад, адрэніну, які пастаўляе ў кроў тая ж кара наднырнічкі?

Эндарынная рэакцыя частей, чым мы думаем, дыктуе нам учыніць, штурхаюць да таго, што чалавек паводзіць сябе так, а не інакш.

Вышэй было сказана, што адмаўленнем ад спіртных напояў і стварэннем добрага, сэрцазнага клімату, станоўчымі эмоцыямі можна нівеліраваць некаторыя «гарманальныя ўсплескі». Але нават і гэта не поўнаасцяжэнне ад нас. Важна, каб людзі не падлі, а аснове якіх адхіленні паводзін могуць ляжаць гарманальныя парушэнні, і своєчасова звяртацца да ўрача, свядома дапамагаючы ў барадбе за асобу ў самым высокім сэнсе гэтага слова.

Ірына МІСЮК, урач-эндокрынолаг гарадской паліклінікі № 5 Мінска.

Лёсы людскія Як замашка выйшла прамашкай

(Непрыдуманая гісторыя)

Першая замашка на права быць гаспадаром — галавой сям'і — з'явілася ў жанчын у час вайны і ў пасляваенныя гады. Гэта здзіўляла. Але ж руль кіравання так спадабаўся некаторым, што ты і цяпер не выпускаюць яго.

У дэлавой жанчыны ўсе хвілінкі занятыя: сходы, нарады, праваркі. Не да мужа, не да дзяцей. І сям'я без гаспадарскага догляду захістлася. У маці не было часу, бацька згубіў цікавасць, бо купіўца ў прамыя славы жонкі не кожны здольны. Былі знойдзены і іншыя, правяранныя шляхі, у выніку чаго з'явіліся «паўсіроты» і цяжкія падлеткі.

— Дзе наш бацька? — спытаў ранкам сын у маці.

— Пайшоў сабакам сена каціць, — адказала, спяваючы на чарговую нараду, тая і дадала, каб супакоіць сына-пасікатасні: — Не задавацца дзік заявіцца...

Але той не заявіўся, а ўсё ж аб'явіўся: прыслаў пераход на выхаванне. «Нас не купіш!» —

прамовіла зносна жонка і адаслала грошы назад.

Пашка раней жыў без маці, а зараз застаўся яшчэ і без бацькі, бо не знайшлі тых паміж сабой агульнай мовы.

Мінулі гады. Маці Пашкі крыку астыла да кіравання, рыхтуючы на пенсію. Прыходзіць аднойчы сын са школы чымсьці ўсхваляваны. «Што з'яе, быццам «пачэрку» адхавіў?» — запытала сына маці.

— Наконт «пачэрку» памылілася, родная. Я вольна свайго бацьку сустраў! — узнісла адказаў Павел. — Прыходзіў у школу... Бацька б ты і ўдасца: адправаўся касцюм, модная кашуля, пад гальштук — і зусім не змяніўся... Аднакласнік пазнаў, здаросці, а яшчэ вось чкаваю кніжку падараваў на міленьны. Аліменты за ўсё гады — сам адкладаў...

Маці павяляла, прамовіла з пагорбай: «Ну, я яго знайду. Нават сёння, пакуль не збер!».

«Ідзі-ідзі, пухай!», — падумаў сын, але не прызнаўся, што быў на новай кватэры бацькі,

што пазнаёміўся з яго новай жонкай — прыемнай, прыветнай. І з двума дзецьмі, сваімі стрымчымі братам і сясстрой. Так выказаў ён крыўду за безбацькоўскае дзяцінства...

Увечары Дар'я Арцёмаўна вярнулася дадому. Але дзе той гонар, тая ўпэўненасць?..

Сын зразумеў яе, але не пакадаваў, бо ў памяці засталіся сямейныя спектаклі, у якіх маці была гераніяй, а добры бацька — пакарліва выслухоўваў яе незаслужаныя папрокі. І не вытрымаў.

Праз год Павел паступіў у вучыцца на любімыя географічныя факультэт універсітэта. Маці засталася адна: мела вялікую і шыкоўна абстаўленую кватэру, крышталь і дыяны, але вакол было ціха, пуста. Ад гэтай цішыні часам хачелася выць і раўсці, палыхаць і будуча адзінота...

Так вось — была калісь замашка, а выйшла прамашка, бо прагледзела сям'ю.

Уладзімір КАРАЛЬКОЎ, вяртан педагогічнай працы.

Пярэм сатыры ды іроніі

Уладзімір НОВІК

Вучылі дзеці бацьку

Вось навіна дык навіна,
Бёска ёй гудзе ўся:
Сцягавала Мальвіна
Сцягавала Міхася.

Усё пайшло праз пеня-калоду.
Дзядзька ў одуме, маркоце.
Ён адуць хаханя слодыч,
Як жабоцка смак у балоце.

Ушчуваюць яго дзеці:

— Да любові татка прыткі.
У пільдзеці, у познім лесе...
Гэткі сорах, гэткі брыдка!

З нас смяюцца ўсе людзі,
На сяло не паказваюцца.
Днямі б лепей рыбу вудзіць,
Чым ля Мальвы віравацца.

Нашай маме-прапаўніцы
Спагадуюцца так жанчыны,
А не Мальве, што спадніцай
Круціць — заняты адзіны.

Ну а што сказаў ім бацька?
— Падавайце вуды, дзеткі.
Увесь рыштук мой рыбакі —
Зуб на рыбку ў суседкі.

Лёс трукняў

Трукняў аб'ёўся мёдам,
Лёдзе сапе небарак.
Вось ужо і ахаладоў,
Ён ад пчаліных прысмакаў.

Трукняў набалёў страху:
Лёс сабрука нас спасцігне!
Лёс, мабыць, ляхі пад пахі.
Упрыхі падацца пацукі.

Купіну домам абралі
Лугу шырокага збоку.

Добрых паўдня гаравалі:
— Як цяпер нам, абідком?

Плён спажажвалі спрадвеку
Як і ад роду належыць.
У працы мы, трутні, калекі,
Прыгкія толькі да сьмэ.

Румзлі ішчэ, мо, галзіну.
Так, што чародка іх птушак
Учула — сямейка ішчэ —
І знішчыла труценяў-мушак.

Заслужыў хляўчук
на плечы...

Ну і права — камень на дарогу
Начыстая ўзяла зварула
Пудоў на сорок, надта вельмі строгі.
Сярод пухі ён і на целе скуль.

Як не кіруй, аб'ехаць яго трэба,
А не — дык недадэка да бяды.
І крык, і гвалт стаць ажно да неба,
Клануць яго людзі на ўсё ляды!

Нядаўна схаў мой сусед. Палвуду
Дамоў ён вёз мурожарна свяду.
Не абмінуў Аляксандра перашкоду —
І ўпотноў за веза даў у піль нурца.

А схаў у Мінска кампалат вучоны,
Не пасярожаў — і на камень прам.
Аж пасяўлеў валуны:
— Несцеражоны!
Вылаз з машыны і валі нагамі!

Трывалі доўга, і ўрэшце ўранку
Тут аказаўся Хвядар з аўтакранам.
Звалок назолу з ішчэ ён маланкай,
І кампанію годзе быў панам.

Затым яго здрабілі ўвесь у шчэбені,
І лёг падмуркам пад свінчу ён нечы.
Вось тут валуны патрэбны дзятчэбені,
Ён заслужыў сабе хляўчук на плечы!

Падлетак і вуліца

...! трапіў на міліцыянера

Супрацоўніцы Маскоўскага раёна РУУС удалоса затрымаць на месцы злачынства злодзей-кішнічнік. Проста ў свайго сумцы.

... Кампанія падлеткаў на прыпынку «Вуліца Уманская» чамусьці адразу паддалася Ларысе Міцельскай падазронай. Акінула прафесійным позіркамі мітусняў трыоў і падукала: «Якіх дашч кішнічнік!».

У тралейбусе 53-га маршрута яны ўшчыніліся ўсё да яе. Хача было свабодна, хлапцукі штурхаліся і стаялі на рабінках, што іх цесна.

На прыпынку ажыццэна перагаворваліся, а тут заціхлі, і абышам і не знаёмых адзін з адным. У вачах — напуская абыякавасць і сум. Усё гэта ўзмацніла першапачатковую падазронасць.

— Я стала тварам да іх, сумачку трымаю ў руцэ перад сабой і былі насасцеражаны, — расказвае Ларыса Іванаўна. — Калі б не гэта, я, хутчэй за ўсё, нічога б і не заўважыла. Усё адбылося літаральна па пару хвілін. Яшчэ і аднаго прыпынку не праехаў. Раптам мне падалося, што з сумачкай нешта не так. Лёгкае, ледзь прыкметнае варушэнне. У гэты самы момант я аспярожна апусціла руку ўніз і тут жа напампала ў сваёй сумцы нечэс запясе.

Схапіла рэзка, наўзлагад. Падумаю яго руку ўверх, а ў ёй — мой кашалет!

Хлопцу, вядома, было няўчыма, што ён «трапіў» на адна-

го з лепшых мінскіх дэлавальных. У пачатковай, міліцыйнай жанчыне даволі складана запозрыць міліцыянера. (Між іншым, Л.Міцельская ўзначальвае аддзел даследаванняў Маскоўскага РУУС.)

У першыя секунды злодзей разгубіўся, потым пачаў вырывацца. А тут прыпынак. Кампанія стала адцягваць таварышаў у збоку.

— Злодзей, трымайце злодзей!
На жал, заклікі Ларысы Іванаўны да спадарожнікаў не падзейнічалі, яны засталіся надзіва безуважымі. Міцельская кінула ўсё да кішнічніка, і ёй пашанцавала. У апошні момант з таго ж тралейбуса праціснуўся яе калега Уладзіслаў Спірын, які таксама схаў на працу і паўну крыкі аб дапамозе. Ён і дагнаў усекаса.

Прышлілі пад выгляд падазронага выкладчыка свядку папрабавалі заступіцца за затрыманага. Маўляў, адпусціце вы яго. Калі ўбачылі пасведчанае работніка міліцыі, хутка зніклі.

Кішнічнік быў дастаўлены ў дэжурную частку. Высветлілася, што 16-гадовай Сяргей Якубоўскі затрымаўся за крадзяжы неаднаразова. Два гады за тых ж грахі знаходзіўся ў ма-

гілёўскай спецшколе. Цяпер яму прад'яўлена абвінавачанне па артыкуле 205, ч.1. Злодзей адпусчаны пад падпіску аб нявыездзе, і чкаць пасаджэння суда ён будзе на волю.

Ён і яму падобныя «працуючы» спрыта і ўмеў. Крыку больш як месца налад усё тая ж Ларыса Іванаўна страпіла свой кашалет у тым жа 53 тралейбусе.

Грошай там не было, але крыўда да слёз. Прафесійнае самалюбства не давала спакою. Таму была заўсёды напалатова і распаўсюджваўся ліччэ да таго, які сьмэ правалілі.

Вось некаторыя назіранні, якія дазволілі ёй гэта зрабіць. Самасебя